

UDK: 711.58: 316.728(477)
doi:10.5379/urbani-izziv-2022-33-02-04

Prejeto: 11. 8. 2022
Sprejeto: 2. 11. 2022

Olena DRONOVA
Diana KHOMENKO
Stanley D. BRUNN

Primerjava mnenj prebivalcev treh tipov stanovanjskih območij v Kijevu glede kakovosti življenja

Urbanistične raziskave, opravljene na globalnem severu, kažejo, da je z vidika organizacije časa in prostora, vrednot in družbenih stikov tradicionalni polodprti stavbni blok nizke zazidave z mešanimi funkcijami najprivlačnejši morfološki tip stanovanjske gradnje v mestih. Avtorji v članku proučujejo, ali osnovne urbanistične hipoteze glede udobnosti bivanja na stanovanjskih območjih različnih morfoloških tipov veljajo tudi za ukrajinsko prestolnico. Primerjajo kakovost življenja ter analizirajo razlike v vedenjskih vzorcih in zaznavah prostora prebivalcev različnih tipov stanovanjskih območij, da bi opredelili glavne značilnosti najudobnejše oblike stanovanjske soseske. Na podlagi ankete in strokovnih ocen proučujejo zgodovino, delovna mesta, družbene, izobraževalne in kulturne storitve, okoljske kazalnike, stopnjo varnosti in sodelovanje javnosti v treh stanovanjskih soseskah v mestu: v

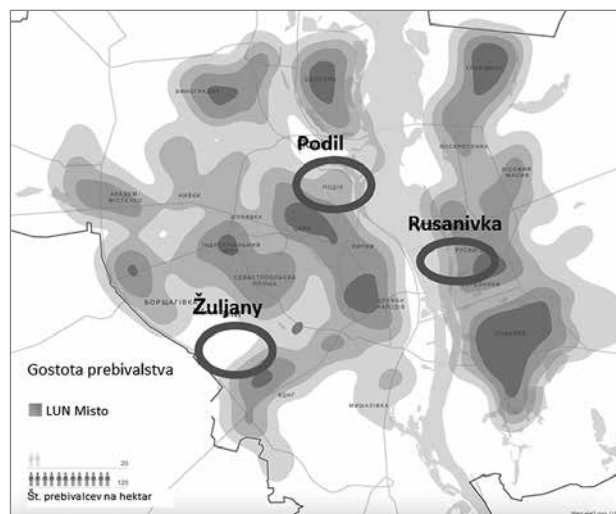
Žuljanyju, Podilu in Rusanivki. Žuljany je naselje prostostojećih enostanovanjskih hiš, Podil je soseska s polodprtimi stavbnimi bloki nizke zazidave, Rusanivka pa je primer sovjetske modernistične visoke blokovske zazidave. Izsledki raziskave kažejo, da je na podlagi objektivnih kazalnikov in mnenj prebivalcev Rusanivka najudobnejše stanovanjsko območje v mestu, kar se ne ujema s splošno sprejetimi teorijami o najbolj zglednih in najprivlačnejših morfoloških tipih mestne stanovanjske gradnje. Privlačnost omenjene soseske je posledica njenih načrtovalskih in gradbenih značilnosti, zlasti osredotočenosti na človeka ter dobro premišljenega in celostnega načrtovalskega pristopa.

Ključne besede: urbana morfologija, stanovanjske soseske, kakovost življenja, zaznave, Kijev

1 Uvod

Eden glavnih ciljev proučevanja kakovosti življenja na različnih mestnih območjih je ugotoviti, kaj bi bilo treba spremeniti, da bi se izboljšale bivalne razmere prebivalcev. Izboljšave se lahko dosežejo z ustreznim upravljanjem, načrtovanjem in oblikovanjem mest. Katera oblika stanovanjske gradnje je najboljša za prebivalce, je logično vprašanje, ki se zastavlja pri upravljaljskih odločitvah postsocialističnih mest, v katerih so bila urbana območja oblikovana v obdobju socialističnega režima, zdaj pa se preoblikujejo in se prilagajajo novim razmeram, na katere vplivajo politični, gospodarski in kulturni prehod v kapitalistično družbo (Sýkora, 2009). Vprašanje je še zlasti pomembno za Kijev, kjer se sosese s tradicionalnimi stavbnimi bloki, prostostoječimi enostanovanjskimi hišami ali modernističnimi sovjetskimi bloki zdaj aktivno in kaotično združujejo s strnjjenimi stanovanjskimi kompleksi, značilnimi za neoliberalno postsovjetsko obdobje (Dronova in Brunn, 2018). Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, je treba opredeliti ključne značilnosti različnih oblik mestnih stanovanjskih sosesk, ki se nanašajo na kakovost življenja njihovih prebivalcev. Poleg tega je treba ugotoviti, kako zadovoljni so stanovalci s svojimi bivalnimi razmerami, kaj jih skrbi in kako bivalno okolje vpliva na njihovo vedenje, prostorske zaznave in aktivnosti v skupnosti. Navedena problematika je zelo aktualna z vidika obnove ukrajinskih mest, uničenih v ruskem napadu leta 2022. Povojna obnova mora namreč temeljiti na poglobljenih predhodnih znanstvenih raziskavah.

Številne raziskave s področja urbane morfologije proučujejo mesta kot človekove življenjske prostore, s poudarkom na mestnih oblikah (Moudon, 1997, Gauthier in Gilliland, 2006, Standard, 2019). Kot navaja Lynch (1984), ki velja za pionirja na področju proučevanja človekovih življenjskih prostorov, je mestna oblika zapleten in skrivnosten sistem človeških vrednot, kar razkriva pomembnost kognitivnega pristopa in tega, kako človek zaznava podobo mestnega okolja (Jang in Kim, 2019). Pomembne in zanimive so torej medsebojne povezave med procesi: med tem, kako ljudje oblikujejo prostor, in tem, kako mestne oblike vplivajo na življenje ljudi. V preteklih urbanističnih raziskavah so bile proučene najbolj optimalne oblike stanovanjske gradnje, ki omogočajo udobno bivanje. Z vidika organizacije prostora in časa, vrednot in družbenih stikov je najprivlačnejši morfološki tip stanovanjske gradnje tradicionalni polodprt stavn blok nizke gradnje z mešanimi funkcijami, aktivnimi fasadami na ulični strani, visoko stopnjo varnosti, osnovnimi storitvami, družbeno javno infrastrukturo, uličnimi trgovinami in živahnim nočnim življenjem (Alexander, 1977; Gehl, 2013; Rapoport, 2016; Talen, 2019). Zaradi pomanjkanja funkcij in družabnih aktivnosti soseske z zasebnimi prostostoječimi hišami ne veljajo za dovolj udobne, enako velja za sovjetske modernistične blokove soseske, zlasti zaradi

Slika 1: Karta gostote prebivalstva v Kijevu z označenimi lokacijami treh proučevanih območij (ilustracija: povzeto po LUN misto, 2019)

raztresenosti prostorov in izoliranosti zgornjih nadstropij od vsakršne oblike družabnega življenja.

Avtorji v raziskavi, ki se osredotoča na Kijev, proučujejo, ali navedene osnovne urbanistične hipoteze glede udobnosti bivanja na stanovanjskih območjih različnih morfoloških tipov veljajo tudi za postsocialistično mesto. Poleg tega analizirajo mnenja, miselne predstave in preference Kijevčanov glede nekaterih tipov stanovanjskih območij, ki so se razvili kot posledica zgodovinskih, družbenogospodarskih in političnih razmer (Conzen, 1960). Za raziskavo so avtorji izbrali tri območja v okviru upravnih mej ukrajinske prestolnice (slika 1), ki ponazarjajo različne morfološke tipe stanovanjske gradnje: Žuljany (naselje prostostojećih enostanovanjskih hiš), Podil (soseska polodprtih stavbnih blokov nizke zazidave) in Rusanivko (sovjetsko modernistično blokovo sosesko). Na vsakem območju so na podlagi spletne ankete in poglobljenih intervjujev proučili mnenja stanovalcev o bivalnih razmerah, njihovi vključenosti v življenje skupnosti, stikih z okoliškimi prostori in stopnji varnosti.

Glavni cilji raziskave so: a) primerjava kakovosti življenja prebivalcev treh proučevanih sosesk, b) analiza razlik v vedenjskih vzorcih in spoznavnih zemljevidih stanovalcev sosesk različnih morfoloških tipov in c) opredelitev značilnosti najudobnejšega morfološkega tipa stanovanjske soseske v ukrajinski prestolnici. Avtorji ob upoštevanju zgodovinskih okoliščin oblikovanja sosesk primerjajo kakovost življenja stanovalcev teh sosesk z vidika bivalnega udobja, raznolikosti in funkcionalnosti. Analizirajo zlasti razpoložljivost delovnih mest, družbene infrastrukture ter izobraževalnih in kulturnih ustanov, onesnaženost zraka, raven hrupa, razpoložljivost zelenih površin in drugih odprtih javnih prostorov ter stopnji varnosti in aktivnosti v skupnosti.

2 Teoretično ozadje

Pri proučevanju oblik mestnega okolja je priporočljivo uporabljati homogene tipološke enote. Avtorji v članku uporabljajo pojem urbane morfologije, ki se nanaša na kompleksen niz značilnosti fizičnih objektov in mestnega prostora (Sarjala idr., 2016). Povezan je z zgodovinskimi in kulturnimi okoliščinami gradnje nepremičnin in načrtovanja gradnje ter s funkcionalnim namenom objektov in njihovo raznolikostjo. Na splošno se urbana morfologija nanaša na fizično obliko naselij ali, natančneje, povezana je z oblikovanjem prvin mestnega tkiva in razmerji med njimi, ki razkrivajo njihovo sestavo in konfiguracijo skozi čas (Chiaradia, 2019). Mestna oblika pa se nanaša na glavne fizične prvine, ki oblikujejo mesto, med katerimi so najpomembnejši ulice, trgi (javni prostori), kareji, parcele in stavbe (Oliveira, 2016). Urbani morfološki tipi so posplošeni modeli, ki določajo družbeno-prostorske komplekse (Krashe-ninnikov, 2019). Povezani so z družbenimi, gospodarskimi ali političnimi procesi v mestu in se pogosto uporabljajo pri urbanističnem oblikovanju, saj tvorijo povezavo med abstraktnimi zamislimi in resničnimi oblikami (Moudon, 1994). Nekatere značilnosti človeškega vedenja so odvisne od prostora, po drugi strani pa ponavljajoči se vedenjski vzorci spreminjajo prostor, kar kaže na to, da različne notranje spremenljivke vplivajo na oblikovanje različnih morfoloških tipov mestnega okolja. Pomembno je, da se te prostorske spremenljivke upoštevajo tudi pri proučevanju vedenja prebivalcev in tega, kako prebivalci zaznavajo okolje, v katerem živijo.

V šestdesetih letih 20. stoletja je bil Lynch (1960) med prvimi raziskovalci, ki so začeli proučevati zaznave in miselne predstave, ki jih imajo prebivalci o mestu. Menil je, da tehnokratski modernistični pristop k razvoju mest ne upošteva prostorsko-časovne kompleksnosti in dinamike mestnih organizmov ter povzroča razčlovečenje mesta. Mnenje, da modernistično funkcionalno načrtovanje ustvarja nečloveška in neposeljena območja, je imelo že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja močno podporo v znanstvenih in upravnih krogih globalnega severa (Jacobs, 1961; Fyfe, 1996). V sedemdesetih letih 20. stoletja so sovjetski arhitekti in načrtovalci mest ter pozneje urbanisti začeli zagovarjati tudi ideje antifunkcionalizma. Kot navaja Glazychev (2008), so se sanje modernistov dvajsetega stoletja uresničile v Sovjetski zvezi, kar je hkrati prineslo več težav kot uspešnih rešitev. Mesto stolpnic, kot ga je predlagal Le Corbusier in v katerem so stolpnice naključno umeščene v zeleni prostor, je uničilo tradicionalni sistem dvorišč in sosesk ter ustvarilo prazen enovit prostor (Jacobs, 2006).

V razpravo so se vključili tudi drugi avtorji. Gutnov (1984) je na primer poudaril, da so imele ideje socializma skupaj z načeli ortodoksnega funkcionalizma v nekem obdobju pozitivno

vlogo pri reševanju družbenih problemov po drugi svetovni vojni. Po drugi strani je svobodno načrtovanje prispevalo k slabši kakovosti bivalnega okolja, pri čemer velika brezoblična notranja območja sosesk pripadajo vsem stavbam, hkrati pa zaradi tega ostajajo infrastrukturno neurejena. Na dvorišče lahko zdaj vstopajo prišleki in vozila. Alexander (1977) je veliko pozornosti namenil razumevanju udobnih morfoloških tipov mestne gradnje, ki združujejo razne funkcije, in posameznikovemu zaznavanju prostora. Ob upoštevanju optimalne višine stavb je opazil, da je modernistična vrstna zazidava neudobna, saj stavbe ustvarjajo senco na ulici in dajejo občutek monotonega prostora. Menil je, da je najbolje razporediti hiše v skupine z različnimi gabariti in arhitekturnimi rešitvami. Gehl (2013) je to še nadgradil in se ni opiral samo na družbene vidike posameznih morfoloških tipov sosesk, ampak se je poglobil tudi v biološke mehanizme človekovega pogleda na svet. Poudaril je, da bi morali pri načrtovanju za prihodnost pozornost od stavbe preusmeriti k človekovemu življenju. Pri oblikovanju udobnega mestnega okolja se je treba najprej osredotočiti na človekovo življenje, nato na prostor in šele na koncu na stavbo. Zagovorniki novega urbanizma (npr. Garde, 2020) že dolgo podpirajo odmik od funkcionalnega coniranja, ki prekinja povezavo med mestnim prostorom in prebivalci ter povzroča nenačrtno širjenje mestnega prostora.

Na globalnem severu so bili pobudniki modernističnih načel v urbanizmu arhitekti, v Sovjetski zvezi pa je bil razlog za njihovo množično uvedbo izrazito političen (Dronova in Maruniak, 2019). Sovjetsko obdobje je delno zaznamovalo vsa ukrajinska mesta. Ustvarilo je novo kulturno plast in posebno arhitekturno podobo, ta je bila posledica množične visoke gradnje, ki je pustila globoko sled v zavesti mestnih prebivalcev. V nasprotju z Zahodno Evropo, kjer so bila modernistična naselja, ki so jim vlade nasprotovale, v zatonu (Le Normand 2014), so bile množično zgrajene blokovske soseske v Ukrajini integrirane v mestno strukturo in glede na to, da so stanovanja v Ukrajini na splošno zelo slabe kakovosti, te soseske še vedno veljajo za zadovoljive kraje za bivanje. Čeprav se njihovi stanovalci zaradi raznih gospodarskih, družbenih in drugih dejavnikov pogosto čutijo odtujene od preostalega mestnega prostora, se ne prese- lijo drugam (Mysak, 2014).

V okviru sovjetskega urbanističnega načrtovanja so bile soseske obravnavane kot prvine materialnega prostora človekovih vsakdanjih aktivnosti, ne kot večfunkcionalni prostori. Po razpadu socialističnega bloka so se morala mesta spopasti z novimi izzivi: morala so razmisliti o preteklih načrtovalskih rešitvah in poiskati nove. Današnja postsocialistična mesta se v omrežju evropskih mest dojemajo kot ločena prvina. Neoliberalizem velja za prevladujočo ideologijo v državah nekdanjega socialističnega bloka (Stenning idr., 2010). Golubchikov idr. (2014) razvoj postsocialističnih mest obravnavajo z vidika hibridnih

prostorov, ki nastajajo kot skupna posledica neoliberalizma in socialistične preteklosti. Socialistična dediščina je bila odtujena od svoje zgodovine in spremenjena v infrastrukturo neoliberalizacije. Na podlagi morfologije, rabe prostora in družbene segregacije lahko v teh mestih na eni strani najdemo značilna kapitalistična območja, na drugi strani pa območja, ki so zamrznjene podobe socializma (Sýkora in Bouzarovski, 2012).

Raziskave kakovosti življenja v postsocialističnih mestih kot kompleksnega teoretičnega pojma kažejo povezave med številnimi področji javnega načrtovanja, zasebnega življenja in človekovega zaznavanja (Massam, 2002). Številne novejšje raziskave kažejo, da je izboljšanje kakovosti življenja ljudi ključno, in opisujejo s tem povezane rešitve na področju urbanističnega načrtovanja (Murgaš in Klobučnik, 2016; Faka, 2020, Merschedorf idr., 2020). Raziskovalci kakovost življenja povezujejo z življenjskim zadovoljstvom, ki se pogosto razume in upošteva v kontekstu kakovosti kraja (Dehimi, 2021). Raziskave kakovosti življenja vključujejo številne razsežnosti, med njimi gospodarske, družbene, kulturne in okoljske dejavnike ter demografijo, vpetost, varnost, angažiranost lokalnih prebivalcev in človekovo zaznavanje grajenega okolja. Raziskava, predstavljena v tem članku, se osredotoča tako na objektivno resničnost kot na subjektivno zaznave (Marans, 2001).

Pri proučevanju kakovosti življenja v ukrajinskih naseljih Gukalova (2013) ugotavlja, da se kljub čedalje bolj pozitivnim vrednostim nekaterih kazalnikov kakovost življenja še vedno reproducira na podlagi ekstenzivnega modela razvoja družbe, kar prinaša izzive v zvezi z zagotavljanjem kakovosti bivanja. Posebnosti postsocialistične preobrazbe ukrajinskih mest razkrivajo prejšnje raziskave (Melnichuk in Gnatiuk, 2019; Mezentsev idr., 2019; Dronova idr., 2021; Hudzeliak, 2021), v katerih so raziskovalci proučevali, kako morfološki tipi sosesk prispevajo k oblikovanju skupnosti in kako jih zaznavajo prebivalci teh sosesk. V raziskavi, predstavljeni v tem članku, avtorji analizirajo značilnosti morfoloških tipov stanovanjskih sosesk v Kijevu.

3 Podatki in metode

Raziskava se osredotoča na zaznavanje prostora, ki obsega prostorske in družbene prvine ter odnose med njimi. Prostorski vidik raziskave vključuje opredelitev zgodovinskih razmer, povezanih z oblikovanjem ozemelj, sodobnih mej in morfoloških tipov, ter analizo bivalnega udobja, ki temelji na kvantitativnih in kvalitativnih parametrih. Družbeni vidik raziskave se nanaša na analizo parametrov, kot so družbeno-psihološka identifikacija posameznikov v razmerju do prostora, občutek pripadnosti območju in odgovornosti zanj, raven psihološke in čustvene povezave s prostorom in dojemanje samega sebe

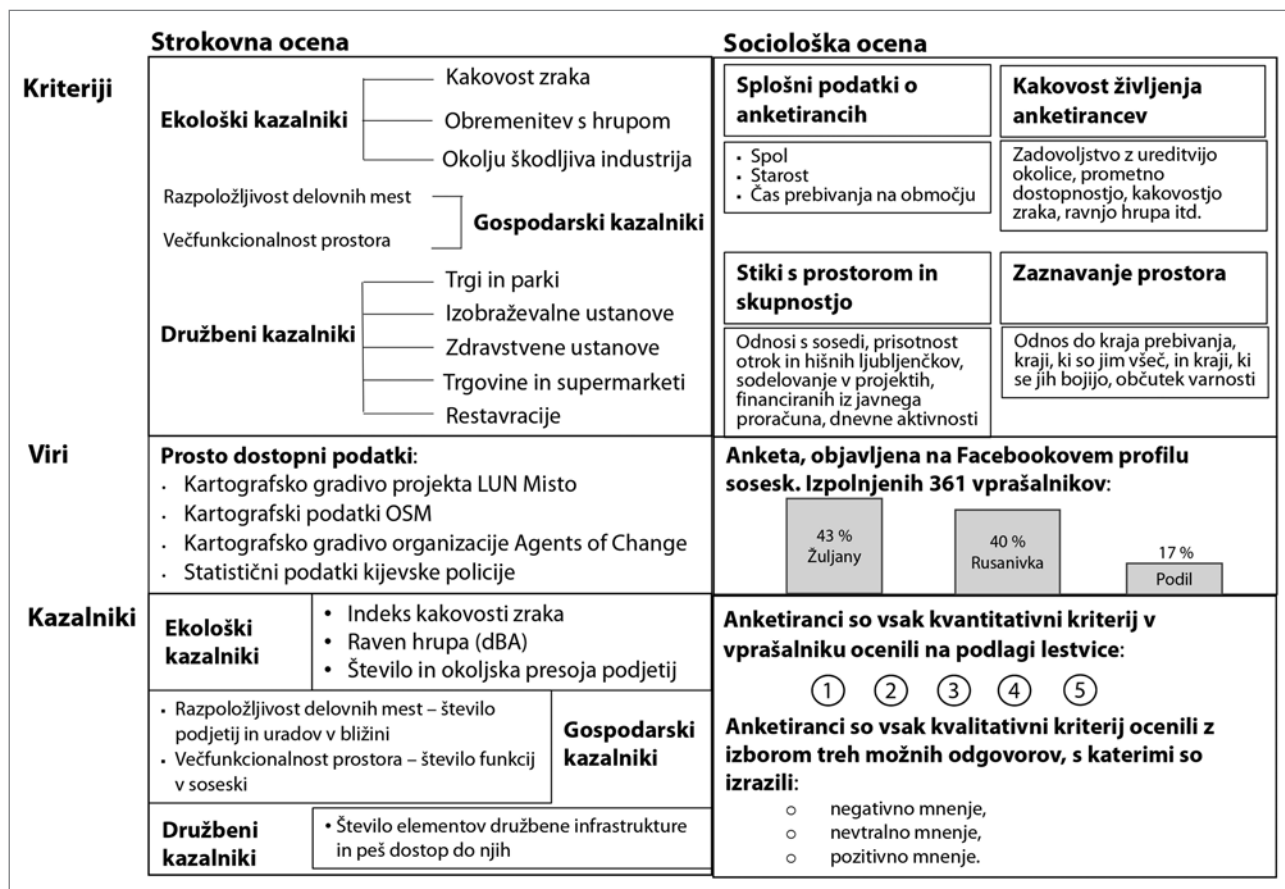
kot del skupnosti. V tem okviru so proučene tudi naslednje vrste družbenih interakcij: dobri sosedski odnosi, organizirani medsebojni odnosi in aktivnosti v skupnosti v okviru javnih projektov (Paniotto in Kharchenko, 2017).

Prostorske in zgodovinske značilnosti, ki jih avtorji proučujejo, se nanašajo na naslednje morfološke tipe stanovanjskih območij, opredeljene v uradnih ukrajinskih načrtovalskih dokumentih (Derzhavni budivelni normy, 2019):

- na območje samostojećih enostanovanjskih hiš (Žuljany): prvina mestnega razvoja, za katero so značilne samostojne hiše ali skupine stavb s pripadajočimi zemljišči;
- na sosesko polzaprtih stavbnih blokov nizke zazidave (Podil): glavna tradicionalna prvina mestnega prostora v obliki zaprtih ali polzaprtih stavbnih blokov (z dvo- ali trinadstropnimi stavbami) ob avtocesti (površine 20–50 ha);
- na sosesko s sovjetsko visoko blokovsko zazidavo (Rusaniivka): območje stanovanjskih blokov s pripadajočimi zemljišči velikosti 80–400 ha, ki jih ločujejo glavne ulice in prometnice v mestu. Ta tip soseske je plod sovjetskega urbanističnega načrtovanja. Kot ločena podtipa se pojavljata tudi soseski s srednje visokimi bloki (z do petimi nadstropji) in visokimi bloki (z več kot petimi nadstropji).

Raziskava je bila izvedena v dveh fazah. V prvi fazi so avtorji zbrali in analizirali prosto dostopne podatke državnega statističnega urada, javnih organizacij, znanstvenih ustanov in podjetij. Metodologija je temeljila na uporabi kriterijev, s katerimi so avtorji proučevali kvalitativne in kvantitativne značilnosti posamezne soseske. Pri tem so ocenjevali naslednje kazalnike, povezane s kakovostjo življenja: ekološke kazalnike (kakovost zraka, obremenitev s hrupom in prisotnost okolju škodljive industrije), gospodarske kazalnike (razpoložljivost delovnih mest, večfunkcionalna ali monofunkcionalna raba prostora) in družbene kazalnike (razpoložljivost trgov in parkov, izobraževalnih in zdravstvenih ustanov, trgovin in restavracij). Podatki, ki se nanašajo na našete kazalnike, zgodovinske okoliščine in gostoto prebivalstva, so bili pridobljeni iz zgoraj omenjenih prosto dostopnih virov. Družbene stike ter stopnjo javne participacije in vpetosti prebivalcev so avtorji analizirali na podlagi občinskih projektov, odobrenih v okviru državnega proračuna. Kakovost življenja v soseskah so torej primerjali na podlagi izbranih kriterijev (slika 2), ki so jih uporabili za izračun skupne ocene. Kakovost življenja za vsak tip soseske so ocenili na podlagi tristopenjske lestvice (0 pomeni najnižjo kakovost, 3 pa najvišjo kakovost).

Poleg kakovosti življenja so avtorji proučili tudi vedenjske vzorce prebivalcev in to, kako zaznavajo svojo sosesko. V drugi fazi so tako opravili terenske sociološke raziskave prostorskega zaznavanja (slika 2). Najprej so med februarjem in marcem 2021 opravili pet poglobljenih intervjujev, na podlagi

Slika 2: Uporabljena raziskovalna metodologija (ilustracija: avtorji)

katerih so oblikovali vprašalnik za večji vzorec anketirancev. Z intervjuji so lahko primerjali vedenjske vzorce in razmišljanje posameznikov v proučevanih treh morfoloških tipih sosesk. Intervjuvanci so bili mladi podnajemniki, stari med 25 in 30 let: ženska iz Žuljanyja, moški in ženska iz Rusanivke ter moški in ženska iz Podila. Poleg poglobljenih intervjujev so avtorji opravili še anketo na večjem vzorcu prebivalcev omenjenih treh sosesk. Spletno anketo s 23 vprašanji so aprila 2021 objavili na Facebookovem profilu posamezne soseske. Cilj je bil pridobiti čim več podatkov o osnovnih kazalnikih zaznavanja prostora. Vprašanja so bila razdeljena v naslednje tematske sklope: dostopnost storitev in objektov, prometna dostopnost, stopnja razvitosti javne infrastrukture, stopnja in kakovost komunalne opremljenosti, obremenitev s hrupom, kakovost zraka, kraji, ki so prebivalcem všeč in na katerih se počutijo varne (na podlagi kognitivnih zemljevidov), vpetost prebivalcev v življenje skupnosti, njihovi stiki s prostorom in njihove splošne zaznave prostora v soseski.

Poglobljeni intervjuji, anketa, strokovna ocena prosto dostopnih analitičnih, statističnih, projektnih in znanstvenih podatkov na podlagi izbranih kriterijev ter končna obdelava vseh pridobljenih podatkov na podlagi socioloških in geografskih metod (analize, sinteze, posplošitve, sistematizacije in kartiranja) so na kratko predstavljeni na sliki 2.

4 Rezultati

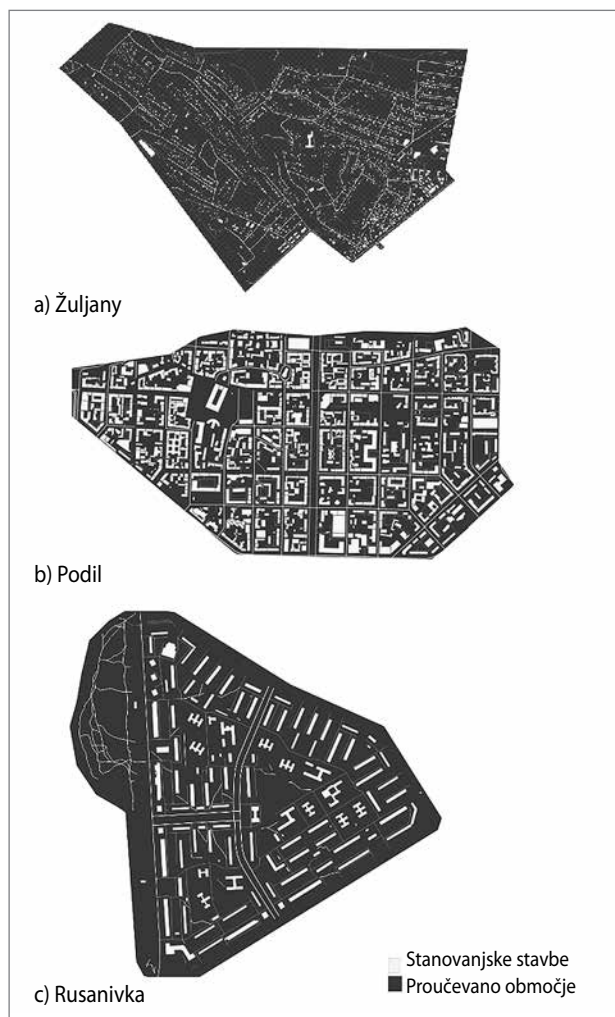
4.1 Proučevane soseske v zgodovini Kijeve

Izbrana stanovanjska območja so nastala v različnih zgodovinskih obdobjih in družbenogospodarskih razmerah, ki so močno vplivali na vrsto gradnje, obliko bivalnega prostora in to, kako prebivalci zaznavajo ta prostor (sliki 3 in 4). Pred priključitvijo Kijevu je bil Žuljany vas, kar pojasnjuje, zakaj je sredi mesta tako veliko stanovanjsko območje zasebnih prostostojećih hiš. Za Žuljany so značilni nizke hiše ter to, da ni značilnih mestnih prvin in praks. Tamkajšnja krajina ima izrazito kmečke prvine: prevladujejo kmetije, sosedje se med seboj poznajo, območje pa je nekoliko oddaljeno od družbene infrastrukture in trgovin (slika 3a).

Stavbe v polzaprtih stavbnih blokih v soseski Podil so bile zgrajene v pomembnem zgodovinskem obdobju, današnje podoba pa so dobile na koncu 20. in na začetku 21. stoletja. V Podilu prevladujejo večstanovanjske stavbe, katerih glavna značilnost je aktivna ulična fasada s trgovinami, bankami, brivnicami, kavarnami in drugimi poslovnimi enotami v pritličju. Aktivne ulične fasade so imele storitveno funkcijo, kar še naprej ostaja značilno za Podil. Danes se samo pol nadstropij v stavbah upo-

Slika 3: Proučevana stanovanjska območja: a) Žuljany (vir: Dom.ria), b) Podil (vir: Kyiv heritage guide) in c) Rusanivka (vir: Informator.press)

Slika 4: Prostorska zgradba proučevanih stanovanjskih območij (ilustracija: avtorji)

rablja za stanovanja. Pritličje običajno zasedajo trgovine, veliko je tudi pisarn in kulturnih prostorov (slika 3b).

Rusanivka je bila med prvimi prostorskimi eksperimenti sovjetskih arhitektov v 20. stoletju. Stavbe v soseski so mešanega tipa in imajo posebno zgradbo: vzdolž promenade ob Rusanivskem kanalu stojijo devetnadstropni bloki, med katerimi kot prostorske dominante izstopajo posamični šestnajstnadstropni bloki (slika 3c). Pomembna prvina soseske je bilo zelo aktivno pritličje stavb s trgovinami, frizerskimi saloni in veleblagovnicami. Skupaj s stavbami je bila zgrajena tudi vsa potrebna družbena javna infrastruktura (npr. vrtci, šole, trgovine, kulturne ustanove in kinodvorane).

Žuljany in Rusanivka imata precejšen delež zelenih površin, hkrati pa sta slabo vključena v mestno krajino. Vzroki za to so različni. Žuljany je odmaknjeno mestno območje in je bilo dokaj pozno priključeno Kijevu. Njegova prostorska ureditev preprečuje tesnejše vezi s sosednjimi območji, zato funkcionalno ni povezano z okolico. Rusanivka je skoraj v mestnem

središču, hkrati je v zgradbi mesta popolnoma ločeno območje. Razloga za to sta dva. Prvič, soseska leži na otoku, obdanem s kanali reke Dneper, ki delujejo kot nekakšna meja, ki sosesko ločuje od sosednjih območij. Ozke prometne povezave z otokom pa preprečujejo širjenje urbanih procesov iz preostalega mesta na otok. Drugič, Rusanivka je bila načrtovana in oblikovana kot mesto v mestu, z vsemi funkcijami, ki zagotavljajo udobno mestno življenje. V kijevsko mestno krajino je tako popolnoma vključen samo Podil, ki leži v središču mesta. Je dobro prometno dostopen, ima nekaj zelenih površin, hkrati pa v njem ni vrzeli v prostoru niti v družbeni interakciji. V soseski aktivno potekajo vsi mestni procesi, ki se aktivno širijo na sosednja območja.

Pomemben parameter v prostorski zgradbi in zgodovinskem ozadju vseh treh obravnavanih območij, ki vpliva na njihove družbene procese, je gostota prebivalstva (slika 1). Avtorji so zato izračunali gostoto prebivalstva v vsaki soseski. Najnižjo gostoto ima Žuljany, kjer živi 15 ljudi na hektar (skupno število prebivalcev je približno 6.400). Nizka gostota je posledica razpršenosti prebivalcev po precej velikem območju ter vpliva na (ne)dostopnost družbenih funkcij in prometno povezanost. V Podilu živi 135 ljudi na hektar (skupno število prebivalcev je približno 23.000), povprečno število dejanskih uporabnikov prostora pa je 3,5- do 4-krat večje, saj Podil dnevno obišče veliko ljudi, od katerih jih večina ne živi v soseski. Navedeno vpliva na veliko stvari, tudi na samozavest prebivalcev, ki soseske ne morejo šteti popolnoma za svojo. Največjo gostoto prebivalcev ima Rusanivka, kjer živi približno 150 ljudi na hektar. Treba je omeniti, da v nasprotju s Podilom ni privlačna za turiste, zato se število uporabnikov prostora v soseski približno ujema s številom stalnih prebivalcev. Je pa rusanivska obrežna promenada privlačen kraj za Kijevčane, kar pomeni, da se število njenih obiskovalcev ali uporabnikov čez leto spreminja.

4.2 Rezultati strokovne ocene

Pri oceni okoljskih kazalnikov, kot so kakovost zraka, obremenitev s hrupom in prisotnost okolju škodljive industrije, so bile najboljše vrednosti izmerjene za Rusanivko, ki zaradi svoje posebne stanovanjske gradnje, družbenih funkcij in ugodne prostorske ureditve velja za eno izmed najčistejših območij Kijeva. Poleg tega v njej ni podjetij, katerih dejavnost bi škodljivo vplivala na okolje (preglednica 1).

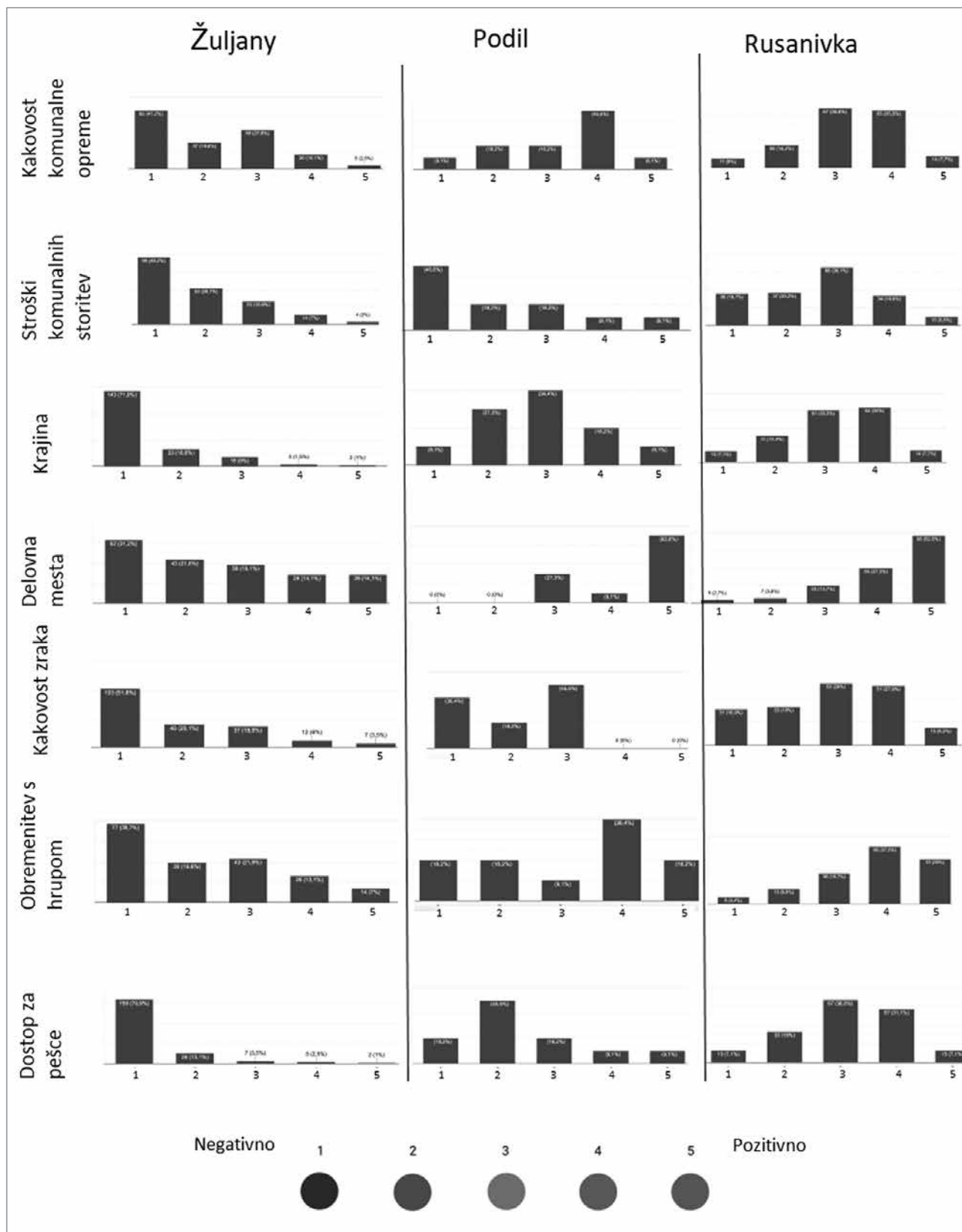
Pri ocenjevanju gospodarskih kazalnikov, zlasti večfunkcionalne rabe prostora in razpoložljivosti delovnih mest, so avtorji opazili dve skrajnosti: izrazito večfunkcionalno rabo prostora v Podilu in izključno stanovanjsko funkcijo prostora v Žuljanyju. V Rusanivki skoraj ni pisarniških prostorov, trgovin ali proizvodnih obratov. Soseska zagotavlja udobno bivanje ter prilož-

Preglednica 1: Ocena kazalnikov kakovosti življenja v proučevanih soseskah

Kazalniki	Žuljany	Podil	Rusanivka
Ekološki			
Kakovost zraka	2	1	2
Obremenitev s hrupom	1	0	3
Okolju škodljiva industrija	3	2	3
Gospodarski			
Večfunkcionalna raba prostora	0	3	2
Razpoložljivost delovnih mest	0	3	1
Družbeni			
Razpoložljivost trgov in parkov	1	2	3
Razpoložljivost izobraževalnih ustanov	1	2	3
Razpoložljivost zdravstvenih ustanov	0	2	2
Razpoložljivost trgovin in supermarketov	2	3	2
Razpoložljivost restavracij	1	3	3
Stopnja varnosti	3	2	3
Skupna ocena	14	23	27

nosti za rekreacijo in vso potrebno družbeno infrastrukturo, večina prebivalcev pa se na delo vozi v druge predele Kijeva.

Ocena družbenih kazalnikov je pokazala jasne razlike med soseskami (preglednica 1). Družbena infrastruktura je najbolj razvita v Rusanivki, kar je posledica zgodovinskih okoliščin njenega nastanka: zasnovana je bila popolnoma na novo v okviru planskega socialističnega upravljanja, katerega glavni cilj je bil zadovoljiti družbene potrebe stanovalcev. Na drugem mestu je Podil, s povprečnimi ocenami glede dostopnosti izobraževalnih in zdravstvenih ustanov ter zelenih površin in nadpovprečnimi ocenami glede dostopa do trgovin in restavracij. Žuljany je na zadnjem mestu, saj družbena infrastruktura v naselju sploh ni razvita ali je razvita zelo slabo. Naselje ne zagotavlja cenovno dostopnih storitev, kar pomeni, da morajo stanovalci za zadovoljevanje svojih potreb uporabljati druga območja. Najvarnejši stanovanjski območji sta Rusanivka in Žuljany, saj je tam storjenih najmanj kaznivih dejanj na 1.000 prebivalcev na leto. Po navedbah policije je Podil manj varen, saj prostor v soseski uporablja več ljudi. Kljub temu je tam število kaznivih dejanj še vedno precej manjše od mestnega povprečja, zato vsa tri območja veljajo za razmeroma varna.

Slika 5: Razlike v kakovosti življenja na podlagi rezultatov ankete, opravljene v proučevanih soseskah v Kijevu (ilustracija: avtorji)

Na podlagi vseh kriterijev so avtorji izračunali skupno oceno za vsako sosesko. Najvišjo oceno (27) je dosegla Rusanivka, kar pomeni, da je bivanje v tej soseski najbolj udobno in kakovostno (preglednica 1). Na drugem mestu je Podil, ki ima visoke vrednosti gospodarskih kazalnikov in ga odlikuje večfunkcionalna raba prostora, hkrati pa je precej onesnažen. Bivalno okolje najslabše kakovosti zagotavlja Žuljany, ki ima slabo razvite družbene in gospodarske funkcije ter nizke vrednosti ekoloških kazalnikov.

4.3 Rezultati ankete

Pri anketiranju prebivalcev proučevanih območij so avtorji analizirali tudi kakovost življenja teh prebivalcev, vpetost v javne aktivnosti in stike s prostorom, na podlagi česar so dobili povprečno oceno tega, kako prebivalci zaznavajo prostor, v katerem živijo.

Anketo je izpolnilo 362 posameznikov. Število izpolnjenih anket v vsaki soseski je bilo skoraj enako, več anket so izpolnile ženske. Anketiranci v Žuljanyju in Rusanivki so bili stari od 25 do 45 let, v Podilu pa je bila večina anketirancev stara med 35 in 45 let. V vseh treh soseskah se 36–43 % prebivalcev vozi na delo drugam. Več kot četrtina prebivalcev Podila dela v domači soseski, v Rusanivki pa je ta delež samo 12 %. Čeprav v Žuljanyju primanjkuje delovnih mest, tam dela 20 % prebivalcev. Precejšen delež anketirancev sploh ne dela ali je na porodniškem ali starševskem dopustu. Pri ocenjevanju kakovosti življenja v vsaki soseski na podlagi vprašalnika so avtorji odkrili nekatere jasne vzorce (slika 5):

- prebivalci Žuljanyja so zelo nezadovoljni s kakovostjo življenja v naselju, kar pomeni, da življenje v njem ni udobno;
- večina prebivalcev Rusanivke je sosesko ocenila kot udobno za bivanje, kar potrjujejo tudi izsledki avtorjev;
- kakovost življenja v Podilu pa so njegovi prebivalci ocenili zelo različno: nekatere parametre so ocenili pozitivno, druge pa negativno.

Analiza javnih aktivnosti in vpetosti prebivalcev v življenje skupnosti je pokazala, da se sosede med seboj najbolj poznajo v Žuljanyju (90 %), najbolj aktivni pa so prebivalci v Rusanivki, saj jih je kar 41 % sodelovalo v glasovanju glede proračuna za javne projekte. Podil velja za kraj, kjer se ljudje med seboj ne poznajo. Glavni uporabniki tamkajšnjega prostora so podnajemniki, turisti in prebivalci drugih predelov Kijeva. Samo 8 % njegovih prebivalcev je sodelovalo pri glasovanju glede mestnega proračuna.

Pri analizi zaznavanja prostora na podlagi ankete in poglobljenih intervjujev so avtorji ugotovili, da je Rusanivka najprijetnejše območje po mnenju prebivalcev. Vrednosti proučevanih

kazalnikov kažejo, da soseska zadovoljuje osnovne potrebe stanovalcev, edina izjema je potreba po zaposlitvi. Prebivalci Žuljanyja so najmanj zadovoljni s svojo okolico in notranjimi procesi v soseski, saj močno primanjkuje osnovnih družbeno-gospodarskih funkcij in ni trajnega prostorskega razvoja. Za Podil rezultati ankete niso pokazali jasnega mnenja, saj se je izkazalo, da ima soseska v očeh njenih prebivalcev precej nerazložno, neizoblikovano in nejasno podobo.

Kraji, ki so jih prebivalci v glavnem ocenili negativno, ker v njih vzbujajo strah, so v vseh treh soseskah enaki: hrupne avtoceste, natrpani kraji, tržnice in temni kotički (slika 6). Kraji, ki vzbujajo pozitivne občutke (Tuan, 1979), pa so med drugim odprti javni prostori, zelene in vodne površine, zgodovinski kraji in kulturne znamenitosti.

5 Razprava

Raziskava je pokazala nekaj velikih razlik v zaznavanju prostora in vedenjskih vzorcih prebivalcev treh morfološko različnih stanovanjskih območij v Kijevu. Avtorji so na obravnavanih treh območjih proučevali prvine nekaterih osnovnih teorij o zaznavanju prostora in ugotavljali, ali so med dejanskim stanjem in mnenji prebivalcev kakšne večje razlike. Ugotovili so, da nobena od treh izbranih sosesk ni tipična za Kijev, saj je vsaka nastala v drugačnih zgodovinskih okoliščinah, pri čemer ima vsaka drugačno prostorsko ureditev. Žuljany je na primer hibridni vmesni prostor med nekdanjo kmečko vasjo in mestno sosesko. Glavni uporabniki prostora v Podilu niso domačini, ampak turisti, prebivalci drugih predelov Kijeva in podnajemniki. Rusanivka pa ni značilna sovjetska soseska, ampak dobro zasnovan zaprt in prostorsko funkcionalen sistem, ki je še danes lahko za zgled.

Pri strokovni oceni kakovosti življenja v soseskah so avtorji ugotovili, da Rusanivka zagotavlja najbolj udobno bivalno okolje z vseh treh proučevanih vidikov: okoljskega, družbenega in gospodarskega. Skupnost v tej soseski je tudi precej družbeno angažirana in povezana, poleg tega jo zanima izvedba urbanističnih projektov. Podil bi moral biti po teoriji najudobnejši kraj za prebivanje, vendar navedenega pričakovanja ne izpolnjuje v celoti. Uporabnikov prostora v soseski je preveč, živahno nočno življenje pa ne zagotavlja varnosti, ampak prav nasprotno: ta je glavni razlog za višjo stopnjo kriminala.

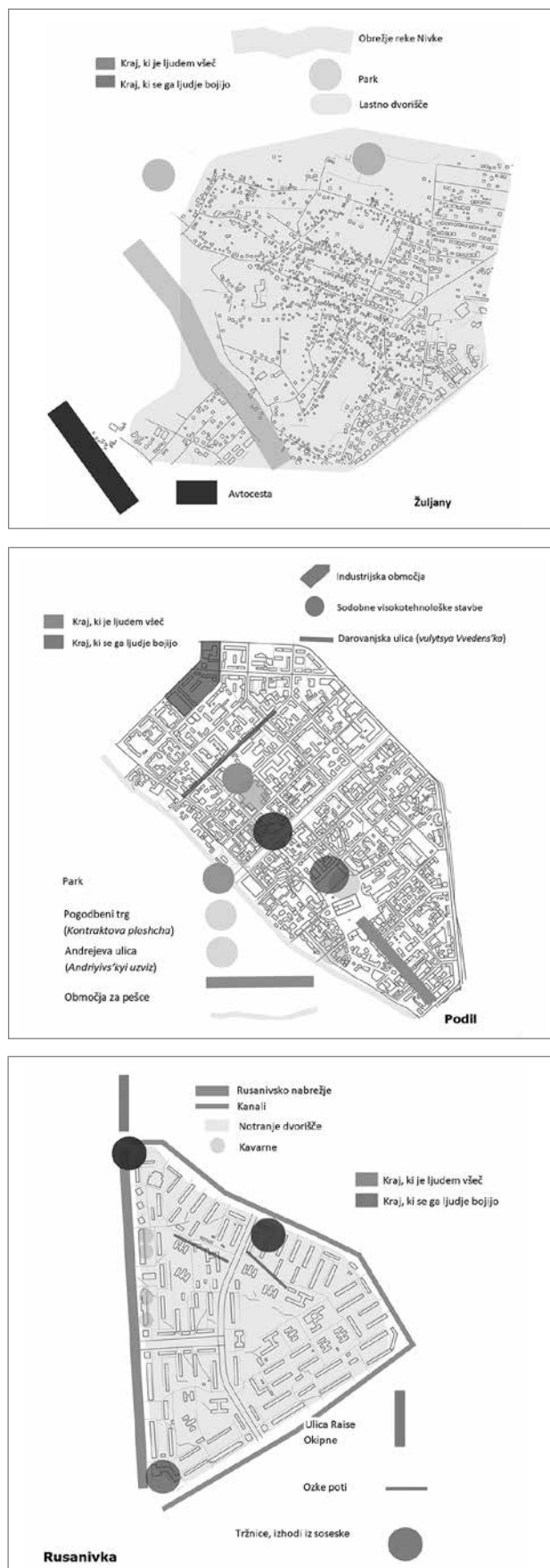
Zaznavanje prostora so avtorji proučevali na podlagi ankete, poglobljenih intervjujev in oblikovanja spoznavnih zemljevidov, na katerih so v vsaki soseski označili privlačne in nepri-
vlačne kraje. V anketi so sodelovali predvsem stanovalci treh proučevanih sosesk, ki v njih preživijo veliko časa in imajo dobro izoblikovano mnenje o prostoru, v katerem živijo. Rezultati ankete so pokazali, da je lokalnim prebivalcem najprijetnejša

Rusanivka, ki izpolnjuje večino osnovnih potreb svojih stanovalcev. Prebivalci Žuljanyja so najmanj zadovoljni z mestnim prostorom, na katerem živijo, in procesi, ki na njem potekajo. Območje je brez osnovnih družbenogospodarskih funkcij in se prostorsko ne razvija. Za Podil pa rezultati ankete niso dali jasne slike. Avtorji so lahko ugotovili samo, da ima soseska po mnenju prebivalcev precej nerazložno, neizoblikovano in nejasno podobo. Mladi, ki so sodelovali v poglobljenih intervjujih, Podil običajno povezujejo z restavracijami, sprehodi po starem delu mesta in nočnim življenjem, Rusanivko z mirnimi in prijetnimi dvorišči ter rečnim obrežjem, Žuljanyja pa ne dojemajo kot ločen del mesta. Avtorji so ugotovili, da so bolj jasno podobo o soseski imeli tisti anketiranci, ki so že prej živeli v soseskah podobnega morfološkega tipa in so ob selitvi v Kijev namerno iskali podobnega. Čeprav najemniki v Kijevu običajno niso tako aktivno vključeni v življenje svojih sosesk, imajo globlji vpogled v bivalno okolje kot stanovalci, ki v soseski živijo že od rojstva.

Izbrane soseske so v primerjavi z drugimi v Kijevu edinstvene, zato rezultatov raziskave ni mogoče posplošiti na podobne soseske v Kijevu ali drugih ukrajinskih mestih. Zgodovinske okoliščine so ključne tako pri vrednostih kazalnikov kakovosti življenja kot za mnenja prebivalcev o izbranih morfoloških tipih sosesk. Poznavanje prostora in sodelovanje pri njegovi preobrazbi sta neposredno odvisna od prejšnjih izkušenj prebivalcev in njihovega razumevanja razmer na območju, na katerem živijo. Na podlagi objektivnih kazalnikov in mnenj prebivalcev so avtorji ugotovili, da najudobnejše bivalno okolje zagotavlja sovjetska stanovanjska soseska Rusanivka, kar se ne ujema s splošno sprejetimi teorijami o najbolj vzornih in najprivlačnejših morfoloških tipih stanovanjske gradnje. Primer Rusanivke kaže, da je treba pri sprejemanju urbanističnih odločitev ne glede na politične razmere, zgodovinske okoliščine in obliko stavb dati prednost rešitvam, ki se osredotočajo na človeka, premišljenim celostnim načrtovalskim pristopom in zadovoljevanju potreb stanovalcev, povezanih z druženjem, udobjem in razpoložljivostjo storitev. Poleg tega je treba posebno pozornost nameniti prostorom in krajem, ki jih ljudje uporabljajo vsak dan.

6 Sklep

Čeprav so avtorji ponudili nekaj odgovorov na vprašanja, povezana s kakovostjo življenja v treh soseskah v Kijevu, so na tem področju potrebne nadaljnje raziskave. Soseske v Kijevu bi bilo treba primerjati s soseskami v drugih ukrajinskih mestih ter proučiti, ali so na primer v Harkovu, Dnepru in Odesi podobne soseske in poslovna območja. Ugotoviti bi bilo tudi treba, ali starejši, prebivalci srednjih let in mladi v ukrajinskih mestih različno zaznavajo prostor. Predvsem pa bi se morale raziskave osredotočiti na to, kako bi bilo treba obnoviti ukrajinska mesta

Slika 6: Primerjava spoznavnih zemljevidov, ki prikazujejo prostorske zaznave prebivalcev proučevanih sosesk v Kijevu (vir: avtorji)

po koncu vojne z Rusijo, ki se je začela z ruskim napadom februarja 2022. Ali bo obnova temeljila na kaotičnih neoliberalnih posegih, katerih edini cilj je zadovoljiti gospodarske koristi investorjev, ali na pozitivnih izkušnjah sovjetskega načrtovanja stanovanjskih sosesk, pri čemer bo celoten proces bolj fleksibilen, usmerjen v doseganje želenih vplivov urbane prenove in bo upošteval potrebo po sodelovanju javnosti pri odločanju? Po vojni bo zagotovo potekala takšna ali drugačna obnova, geografi, družboslovci, arhitekti in urbanisti pa bodo morali razmisliti o tem, kateri so njeni cilji in želeni rezultati.

Olena Dronova, Univerza Tarasa Ševčenka v Kijevu, Fakulteta za geografijo, Oddelek za ekonomsko in družbeno geografijo, Kijev, Ukrajina

E-naslov: olena.dronova@gmail.com

Diana Khomenko, Geografski inštitut Ukrajinske akademije znanosti, Kijev, Ukrajina

E-naslov: danahomenko@gmail.com

Stanley D. Brunn, Univerza v Kentuckyju, Oddelek za geografijo, Lexington, Kentucky, ZDA

E-naslov: brunn@uky.edu

Viri in literatura

Alexander, C. (1977): *Pattern language: Towns, buildings, construction*. New York, Oxford University Press.

Chiaradia, A. J. (2019): Urban morphology / urban form. V: Orum, A. A. (ur.): *The Wiley- Blackwell encyclopedia of urban and regional studies*, str. 1–6. Chichester, John Wiley & Sons. doi:10.1002/9781118568446.eurs0382

Conzen, M. R. G. (1960): *Alnwick, Northumberland: A study in town-plan analysis* (Institute of British Geographers Publication 27). London, George Philip. doi:10.2307/621094

Dehimi, S. (2021): The use of new techniques in spatial modeling and analysis of urban quality of life: Multiple-criteria decision analysis and GIS. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 35(2), str. 355–363. doi:10.30892/gtg.35213-659

Derzhavni budivelni normy B.2.2–12: 2019 (2019): Planuvannya i zabudova terytoriy. Dostopno na: <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/07/DBN-B22-12-2019.pdf> (sneto 11. 8. 2022).

Dom.ria (2022): *Vsia Nerukhomist' Ukrainy. [All real estate of Ukraine]*. Dostopno na: <https://dom.ria.com> (sneto 2. 11. 2022).

Dronova, O., in Brunn, S. (2018): Kako neoliberalni globalizacijski procesi preobražajo vozlišča v Kijevu. *Urbani izziv*, 29(2), str. 34–48. doi:10.5379/urbani-izziv-2018-29-02-003

Dronova, O., Klyui, K., in Khomenko, D. (2021): From neoliberal practices to the participative democracy of integrated urban development: The path of residential housing "Liko-Grad" in Kyiv. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 85, str. 72–86. doi:10.17721/2413-7154/2021.85.72-85

Dronova, O., in Maruniak, E. (2019): Changing the symbolic language of the urban landscape: Post-socialist transformation in Kyiv. V: Brunn, S. D., in Kehrein, R. (ur.): *Handbook of the changing world language map*, str. 2941–2972. Dordrecht, Springer Publishing. doi:10.1007/978-3-030-02438-3_117

Faka, A. (2020): Assessing quality of life inequalities. A geographical approach. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(10), 600. doi:10.3390/ijgi9100600

Fyfe, N. R. (1996): Contested visions of a modern city: Planning and poetry in postwar Glasgow. *Environment and Planning A*, 28(3), str. 387–403. doi:10.1068/a280387

Garde, A. (2020): New urbanism: Past, present, and future. *Urban Planning*, 5(4), str. 453–463. doi:10.17645/up.v5i4.3478

Gauthier, P., in Gilliland, J. (2006): Mapping urban morphology: A classification scheme for interpreting contributions to the study of urban form. *Urban morphology*, 10(1), str. 41–50. doi:10.51347/jum.v10i1.3926

Gehl, J. (2013): *Cities for people*. Washington, DC, Island Press.

Glazychev, V. (2008): *Urbanistika*. Moskva, Yevropa.

Golubchikov, O., Badyina, A., in Makhrova, A. (2014): The hybrid spatialities of transition: Capitalism, legacy and uneven urban economic restructuring. *Urban Studies*, 51(4), str. 617–633. doi:10.1177/0042098013493022

Gukalova, I. (2013): Status kategorii "yakist' zhyttia naselennia" v geografii i ii suchasna dynamika u regionah Ukrainy. *Ukrayins'kyi heohrafichnyi zhurnal*, 4, str. 48–55. doi:10.15407/ugz2013.04.048

Gutnov, A. E. (1984): *Evolutsia gradostroitelstva*. Moscow, Stroyizdat.

Hudzeliak, I. (2021): Transformatsia zony sadybnoi zabudovy mista Lvova (na prykladi mikrorayonu Kozelniki). *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 86, str. 6–15. doi:10.17721/2413-7154/2021.86.6-15

Informator.press (2022): *Infolaif (Informator - novyny Ukrainy ta svitu) [Infolife (Informator – news of Ukraine and the world)]*. Dostopno na: <https://life.informator.press/rusanivka-shtuchnyy-ostrov-u-mehapolisi> (sneto 2. 11. 2022).

Jacobs, J. (1961): *The death and life of great American cities*. New York, Random House.

Jacobs, J. (2006): A geography of big things. *Cultural Geographies*, 13(1), str. 1–27. doi:10.1191/1474474006eu3540a

Jang, K., in Kim, Y. (2019): Crowd-sourced cognitive mapping: A new way of displaying people's cognitive perception of urban space. *PLOS One*, 14(6). doi:10.1371/journal.pone.0218590

Krashennikov, A. V. (2019): Socialno-prostranstvennaya structura peshehodnogo prostranstva. *AMIT* 4(21), str. 7–15.

Kyiv heritage guide (2022): *Putivnyk po kulturniy spadschyni Kyeva "Starodavniy Kyiv" [A guide to the cultural heritage of Kyiv „Ancient Kyiv“]*. Dostopno na: <http://kyiv-heritage-guide.com/page/andriivskiy-uzviz> (sneto 2. 11. 2022).

Le Normand, B. (2014): *Designing Tito's capital: Urban planning, modernism, and socialism in Belgrade*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press. doi:10.2307/j.ctt7zwb9j

LUN misto (2019): *Shchil'nist' naselennya Kyieva: shcho zaraz i yaka perspektyva?* Dostopno na: <https://misto.lun.ua/shchilnist-naselennia> (sneto 11. 10. 2022).

Lynch, K. (1960): *The image of the city*. Cambridge, MA, MIT Press.

Lynch, K. (1984): *Good city form*. Cambridge, MA, MIT Press.

Marans, R. W. (2003): Understanding environmental quality through quality of life studies: The 2001 DAS and its use of subjective and objective indicators. *Landscape and Urban Planning*, 65(1–2), str. 73–83. doi:10.1016/S0169-2046(02)00239-6

Massam, B. (2002): Quality of life: Public planning and private living. *Progress in Planning*, 58(3), str. 142–227. doi:10.1016/S0305-9006(02)00023-5

Melnichuk, A., in Gnatiuk, O. (2019): Public perception of urban identity in post-Soviet city: the case of Vinnytsia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin*, 68(1), str. 37–50. doi:10.15201/hungeobull.68.1.3

Merschdorf, H., Hodgson, M. E., in Blaschke, T. (2020): Modeling quality of urban life using a geospatial approach. *Urban Science*, 4(1), 5. doi:10.3390/urbansci4010005

Mezentsev, K., Gentile, M., Mezentseva, N., in Stebletska, I. (2019): An island of civilization in a sea of delay? Indifference and fragmentation along the rugged shorelines of Kiev's newbuild archipelago. *Journal of Urban Affairs*, 41(5), str. 654–678. doi:10.1080/07352166.2018.1503544

Moudon, A. V. (1994): Getting to know the built landscape: Typomorphology. V: Franck, K. A., in Schneekloth, L. H. (ur.): *Ordering space: Types in architecture and design*, str. 289–311. New York, Van Nostrand Reinhold.

Moudon, A. V. (1997): Urban morphology is an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1, str. 3–10. doi:10.51347/jum.v1i1.4047

Murgaš, F., in Klobučník, M. (2016): Municipalities and regions as good places to live: Index of quality of life in the Czech Republic. *Applied Research in Quality of Life*, 11, str. 553–570. doi:10.1007/s11482-014-9381-8

Mysak, N. (2014): Radyans'ke masove zhytlove budivnytstvo: transformatsiyi u protsesi zminy kontekstiv. *Mistobuduvannya ta terytorial'ne planuvannya*, 53, str. 339–351.

Oliveira, V. (2016): *Urban morphology: An introduction to the study of the physical form of cities*. Dordrecht, Springer.

Paniotto, V., in Kharchenko, N. (2017): *Sociologichni metody*. Kijev, Kyiv-Mohyla Academy.

Rapoport, A. (2016): *Human aspects of urban form: Towards a man-environment approach to urban form and design*. Amsterdam, Elsevier.

Sarjala, S., Broberg, A., in Hynynen, A. (2016): Children and youth transported in different urban morphological types. *Journal of Transport and Land Use*, 9(2), str. 87–103. doi:10.5198/jtlu.2015.803

Standart zastroennyh territoriy (2019) Moskva, Strelka Press.

Stenning, A., Smith, A., Rochowska, A., in Swiatek, D. (2010): *Domesticating neo-liberalism: Spaces of economic practice and social reproduction in post-socialist cities*. Oxford, Wiley-Blackwell. doi:10.1002/9781444325409

Sýkora, L. (2009): Post-socialist cities. V: Kobayashi, A. L. (ur.): *International encyclopedia of human geography*, zv. 8, str. 387–395. Amsterdam, Elsevier. doi:10.1016/B978-008044910-4.01072-5

Sýkora, L., in Bouzarovski, S. (2012): Multiple transformations: Conceptualising the post-communist urban transition. *Urban Studies*, 49(1), str. 43–60. doi:10.1177/0042098010397402

Talen, E. (ur.) (2019): *A research agenda for new urbanism*. Cheltenham, UK, Edward Elgar Publishing. doi:10.4337/9781788118637

Tuan, Y. F. (1979): Space and place: humanistic perspective. V: Gale, S., in Olsson, G. (ur.): *Philosophy in Geography (Theory and Decision Library 20)*, str. 387–427. Springer, Dordrecht. doi:10.1007/978-94-009-9394-5_19